

UNESCO'S PYRRHUSSEJR

Poul Duedahl

Fra overmenneske til UNESCO-menneske: Racebegrebet i Danmark 1890-1965

Syddansk Universitetsforlag, 2017

376 sider, 348 kr.

I forhallen til UNESCO's hovedkvarter i Paris kan man læse, at "since wars begin in the minds of men, it is in the minds of men that the defenses of peace must be constructed" (173). Det er konsekvensen af den tankegang, der danner udgangspunktet for Poul Duedahls *Fra overmenneske til UNESCO-menneske: Racebegrebet i Danmark 1890-1965*.

Bogens tese er simpel, men yderst interessant: I kølvandet på Anden Verdenskrig og Holocaust så det nyoprettede United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) et opgør med det biologisk betingede racebegreb som sin fornemmeste opgave. Organisationen satte sig med andre ord for at udføre et stykke mentalt ingeniørarbejde, der skulle ændre det menneskesyn, som i dets mest ekstreme manifestation havde ført til nazisternes udryddelsesleje. Og, påstår Duedahl, det lykkedes den med. Med vedtagelsen af FN's konvention mod racediskrimination og dens efterfølgende ratificering og juridiske implementering i medlemslandene "havde FN-systemet reelt vundet kampen om menneskesynet" (211). Det var nu ikke længere et biologisk funderet hierarkisk racebegreb, men derimod et etnicitetsbegreb baseret på kulturelle dynamikker, der blev anset for at være den legitime videnskabelige forklaring på menneskehedens diversitet.

Duedahl gør samtidig op med forestillingen om, at det var opdagelsen af koncentrationslejrenes rædsler, der med et slag ændrede menneskesynet og eksempelvis delegitimerede den fysiske antropologis videnskabelige udsagnskraft. "Det er klart," skriver han i bogens indledningskapitel, "at sådan et holdningsskifte ikke sker fra dag til dag" (10). Omend Holocaust fremstod som den primære katalysator bag UNESCO's arbejde, blev en reel og bredt forankret forandring i menneskesynet først en realitet gennem det lange seje træk, der lå i UNESCO's oplysningsarbejde i efterkrigstidens første årtier. Derudover byggede organisationens arbejde i høj grad på en idé om, at race er en social konstruktion – en idé, der, påpeger Duedahl, allerede var begyndt at vinde frem i mellemkrigstiden, anmeldelser og som især blev promoveret af nogle af de intellektuelle, der senere fik centrale roller i UNESCO.

Centralt i *Fra overmenneske til UNESCO-menneske* står et ønske om at undersøge, hvilken gennemslagskraft UNESCO's raceprogram havde i Danmark. At netop Danmark skulle være et oplagt case-studie begrundes med, at selvforståelsen i efterkrigstidens Danmark ikke fordrede et opgør med en racetænkning, som mange fejlagtigt mente ikke var et problem i Danmark. Derfor er det, mener Duedahl, påfaldende i hvor høj grad UNESCO's indflydelse alligevel i sidste ende gjorde sig gældende. Når han således er interesseret i UNESCO's indflydelse langt fra organisationens hovedkvarter i Paris skyldes det, at den efterhånden ganske omfattende historiske forskningslitteratur, der beskæftiger sig med internationale organisationer, som Duedahl ganske rigtigt påpeger, har svært ved at bevæge sig ud

over organisationernes egne arkivalier, interne dynamikker og politisk-filosofiske overvejelser, mens deres reelle indflydelse i medlemslandene ofte overses (35-37).

For at afdække den vinkel anlægger Duedahl et begrebshistorisk perspektiv. Med den tyske begrebshistoriker Reinhard Koselleck vælger Duedahl således at spore mentalitetsændringer ved at fastlægge, hvorledes racebegrebets betydninger har forandret sig i Danmark gennem første halvdel af det tyvende århundrede og især i de første tyve år efter Anden Verdenskrig. Det gør han ved først at afdække, hvad han med et Koselleck-begreb kalder "erfaringsrummet" – altså "specifikke fortidige sagsforhold, der erindres ved en given anvendelse af racebegrebet" (48) – i tiden frem til oprettelsen af UNESCO, både internationalt og i Danmark. Her inddrager han Foucaults episteme-begreb, hvor epistemer er at se som "vidensherredømmer," der – i modsætning til paradigmer – kan eksistere parallelt med hinanden og udskiftes løbende (17). Således optegner Duedahl fire racebegrebslige epistemer, der var fremherskende på forskellige tidspunkter i løbet af den undersøgte periode: Race som afstamning, race som type, race som underart og race som social konstruktion.

Når det gælder emnet for den redegørende undersøgelse, der loves i undertitlen, Racebegrebet i Danmark 1890-1965, fortjener Duedahls bog at blive anset for at være et standardværk.

Gennemgangen af racebegrebets betydning og udvikling i Danmark i forskellige grene af forskningen såvel som i den formidlede videnskab og den offentlige debat er både detaljeret og vidtrækkende. Den understreger blandt andet, at biologisk determinerede raceforestillinger var udbredte og forholdsvist ukontroversielle i Danmark indtil 1930'erne, hvor Hitlers magtovertagelse syd for grænsen på den ene side gav anledning til kritik af især den nazistiske brug af racebegrebet (fx: 126 og 140), mens den førte til en politisering og intensivering af begrebets betydning på den anden. Blandt et mindretal af kulturradikale kritikere blev race i stigende grad set som en social konstruktion, men "race som type" var det dominerende episteme i tiden før Anden Verdenskrig, hvad der eksempelvis kom til udtryk i den eugeniske lovgivning, der blev indført fra slut-20'erne og fremefter.

Gennemgangen af racebegrebets historie er et imponerende stykke arbejde med sans for detaljer såvel som overordnede temaer, hvilket i sig selv gør bogen værd at læse. Men Duedahl har ambitioner om mere end at redegøre for racebegrebets historiske udvikling. Således er det som nævnt især UNESCO's indflydelse på racediskursen i Danmark, han primært er interesseret i. Her trækker Duedahl overbevisende på de allerede opridsede erfaringsrum, når han beskriver UNESCO's raceprograms tilblivelseshistorie samt dets initiativer og virkningshistorie i Danmark. Således viser han, hvordan socialkonstruktivistiske videnskabsfolk og offentlige intellektuelle, der før Anden Verdenskrig havde indtaget en forholdsvis marginal rolle i debatten og i det videnskabelige samfund, blev centrale aktører i efterkrigstiden, eksempelvis i oprettelsen af UNESCO. Ligeledes var UNESCO succesfuld i dets indsats for at promovere samfundsvidenskabelige discipliner som den gren af videnskaben, der bedst "kunne bidrage med en forståelse af de samfund, videnskaberne virkede i" (174). Sociologien vandt således frem efter krigen på bekostning af blandt andet den fysiske antropologi, hvis biologiske determinisme ikke længere blev anset for legitim.

Duedahls grundige gennemgang viser, at UNESCOs indflydelse i Danmark var forskellig de videnskabelige discipliner imellem og igen varierede alt efter, om man kigger på den videnskabelige sfære, den offentlige debat og brede formidling eller i tidens skolebøger. Overordnet set fremlægger Duedahl dog et narrativ, hvor det danske selvbillede gjorde, at man i det første tiår efter krigen anså Danmark for at være et "kultureksportland," der i stedet for at lære af UNESCO's oplysningsarbejde kunne lære fra sig gennem det. Alligevel udøvede UNESCO en betydelig indflydelse på den videnskabelige praksis, især ved at skabe netværk såvel som incitamentsstrukturer gennem finansiering, videnskabelige organisationer og journaludgivelser. Ligeledes blev UNESCO's to raceerklæringer fra 1950 og 1951 promoveret bredt, og da afkoloniseringsbølgen og opkomsten af nynazisme igen satte raceanmeldelser tænkning på dagsordenen fra midt-halvtredserne og frem, skete det i det store hele i takt med UNESCO's principper. Således, viser Duedahl, blev "racisme" et fast begreb i det danske ordforråd – og et der ikke længere, som det havde været tilfældet i årene efter krigen, primært var knyttet til nazismen. Samtidig blev mellemfolkelig forståelse et fast tema i undervisning og skolebøger, ligesom "den åndssvage" blev rehabiliteret på statsligt niveau, mens eugeniske praksisser blev afviklet.

Som den bliver fremlagt af Duedahl, er historien om effekten af UNESCO's mentale ingeniørkunst i Danmark altså en succeshistorie. Som tidligere nævnt erklærer han da også FN-systemets sejr i kampen om menneskesynet tilendebragt i midt-60'erne. At UNESCO havde en endog stor rolle i delegitimeringen af det biologisk funderede racebegreb og opkomsten af et kulturelt funderet etnicitetsbegreb, illustrerer Duedahl overbevisende. Men det er på sin vis paradoksalt, at UNESCO's

initiativer ifølge Duedahls egen gennemgang fik øget opmærksomhed i medlemslandene på baggrund af en ny bølge af antisemitisme og opkomsten af nynazisme i 1960'erne (208 ff., 279) – på et tidspunkt hvor UNESCO's oplysningsarbejde havde været længe undervejs. Det og efterfølgende begivenheder, for eksempel krigen på Balkan i 90'erne og den stadigt mere mainstream (pseudovidenskabelige) insisteren på, at intelligensforskelle er genetisk bestemte, kan give anledning til at sætte spørgsmålstegn ved graden af UNESCO's raceprograms succes. Det gør Duedahl da også i bogens perspektiveringskapitel, hvor han påpeger, at det med UNESCO's kulturelt funderede menneskesyn var muligt at lade kulturen overtage den rolle, biologien tidligere havde indtaget. Som eksempel nævner han Front National, der med en UNESCO-pamflet – forfattet af den kulturrelativistiske antropolog Claude Lévi-Strauss – i hånden erklærede sig selv et antiracistisk parti. Når UNESCO og Lévi-Strauss fastholdt, at enhver kultur er unik og anses for at være overlegen blandt dens egne medlemmer, argumenterede Front National, måtte det også betyde, at de forskellige kulturer er uforenelige og bør adskilles. Man fristes til at konkludere, at UNESCO sejrede ad helvede til.

Frederik Forrai Ørskov